

ИСПУЊЕНОСТ И КОРИШЋЕЊЕ МАТЕРИЈАЛНИХ УСЛОВА РАЗРЕДНЕ НАСТАВЕ

Иван Коларевић¹, Радмила Никић, Фагиљ Еминовић

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Овај рад се бави испитивањем ставова директора и наставника разредне наставе десет београдских основних школа о материјалним условима наставе у школама. Рад има за циљ да утврди у којој мери и на који начин се користе наставна средства и врсте наставних средстава које се користе, као и да утврди степен испуњености материјалних услова у погледу простора у основним школама, према ставовима директора школа и наставника разредне наставе. Образовна технологија све више напредује, те је један од циљева утврдити где се наша земља налази у погледу примене ове технологије у образовном систему. Овај рад има за циљ и да утврди у којој мери је присутна свест о важности овога код директора и наставника разредне наставе, као важних карика образовног система. Рад садржи теоретски део, где су најкраће представљени појмови материјалних услова разредне наставе – наставног простора и наставних средстава, као и њихове улоге у образовном систему. Затим, у оквиру истраживачког дела су представљени методологија истраживања и искључиво најважнији резултати добијени овим истраживањем и њихово поређење са сличним истраживањем од пре неколико година, како бисмо могли да видимо како су се одвијале промене до данас.

УВОД

Свакако да технологија из дана у дан све више напредује. Све је већи број различитих средстава, уређаја, апарата, машина итд., који имају вишеструку примену. Ова чињеница се одражава и на васпитно – образовни процес. Образовна технологија је постала посебна грана, која се бави управо наставом и применом различите технологије у наставном

---

¹ студент мастер академских студија на ФАСПЕР-у

процесу. Свест о важности квалитетног образовања све више расте код људи. Улаже се више новца у образовање, школе бивају опремљеније и материјални услови за рад бољи. Ученици добијају више и боље могућности за учење. Да ли све баш функционише овако, нарочито када је у питању наша земља, у одређеној мери ће нам показати овај рад...

Теоријски оквир

„У наставном раду примењују се наставни објекти и наставна средства (медијуми)“ (Грандић Р., 2001, стр. 225)

Простор за рад треба да буде и архитектонски и дидактички погодан за савремену наставу и слободне активности. Када је реч о архитектонском уређењу простора, треба имати на уму да он треба да буде посебно уређен за ученике који имају одређену врсту моторичких поремећаја, који се тешко крећу или користе колица (Никић Р., 2008).

Према Лекић Ђ. (1993), уређење простора за рад се односи на специјализоване учионице разредне наставе и школску медијатеку.

„Учионица је дидактички прилагођена просторија (објекат) у којој се одржава настава“ (Вилотијевић М., 2000, стр. 522). Да би рад специјализованих учионица био ефикасан, треба познавати њене одлике и организацију рада (Лекић Ђ., 1993).

„Медијатека се са педагошког становишта дефинише као васпитно – образовна просторија, која користи свим разредима у школи, а где се прикупља, обрађује, усклађује и дисеменира грађа из свих извора знања и умења и у оквиру свих предмета“ (Никић Р., 2008, стр. 63). Влаховић Б. (1987) наводи да би школска медијатека требало да има више делова: информацијски, организационо – технички, пројекционо – репродукцијски, кибернетски, валоризацијски и библиотечки део.

Поред наведеног, постоји још начина за организовање простора за рад. То су електронске учионице, интерактивне мултимедијалне учионице, рачунарски и интернет центри, мултимедијалне учионице за наставу страних језика, дигиталне библиотеке итд. (Вилотијевић М., 2000).

„Сва материјална средства за остваривање наставних захтева, која наставнику или ученику служе за успешно и разумно обликовање и извођење образовног и васпитног процеса, могу се означити као наставна средства“ (Трнавац Н., Ђорђевић Ј., 2010, стр. 385).

Наставна средства се третирају као секундарни извори усвајања знања, док су примарни извори усвајања знања они које налазимо у објективној природној и друштвеној стварности (Педагошка енциклопедија 2, 1989).

Наставна средства служе да се објективна природна и друштвена стварност „уведу“ у учионицу, у ситуацијама када је немогуће из ма ког разлога да се ученици директно упознају са примарним изворима усвајања знања. Наставна средства развијају различите когнитивне и конативне способности (Антонијевић Р., 2007).

Наставна средства која су адекватно конструисана, програмирана и коришћена, омогућују потпунију интелектуалну активизацију ученика при учењу, воде ка активном учењу, мотивишу ученике и буде им интересовање за наставни садржај, доприносе потпунијој диференцијацији наставног процеса, чине га квалитетнијим, олакшавају рад наставнику који има више времена за своје педагошке активности итд. Међутим, наставник мора добро да процени да ли су наставна средства потребна за обраду неког наставног градива или не, и ако јесу онда њихова примена мора бити добро испланирана – која наставна средства се користе, како се користе, зашто се користе итд. Коришћење наставних средстава никако не сме да буде само себи циљ, да се наставник послужи наставним средством само зато да би употпунио време или да би свој рад формално осавременио (Баковљев М., 2005).

Постоји велики број класификација наставних средстава, које су дали различити аутори, а које се разликују и по самој класификацији и по терминологији. Ми издвајамо ону за коју сматрамо да је најбоља. Продановић Т., Ничковић Р. (1988) класификују наставна средства у девет категорија: вербална (издвојене речи, разне врсте живог говора итд.), текстуална (уџбеници и други штампани материјал), визуелна (модел, слике, слајдови, цртежи, карте, схеме итд.), аудитивна (разни звуци из природе, музички тонски ефекти, радио пријемник, магнетофон, инструменти итд.), аудиовизуелна (филмови, телевизијски преноси итд.), електронско – аутоматска (компјутери разних типова, аутоматизовани информатори, комплексни уређаји електронских учионица итд.), мануелна (прибори и материјали за рад, алати, машине, инструменти, апарати, уређаји итд.), експериментална (експериментални прибори и материјали, апарати и уређаји итд.), и помоћна техничка средства (школске табле, апликатори, показивачи, причвршћивачи, постоља, пројекциони апарати итд.).

У настави са ученицима са посебним образовним потребама, наставна средства свакако имају неописиву улогу. Нарочито, када је реч о ученицима са моторичким поремећајима, којима је због природе оштећења ограничено кретање и самим тим процес сазнавања (Илић – Стошовић Д., 2011).

„Школа за телесно инвалидну и болесну децу мора располагати наставним средствима која су прописана за редовну школу, у броју који

је у сразмери са бројем ученика у одељењу, али и посебним наставним средствима којима ће се користити у кућној настави“ (Стошљевић Л. и сар., 1997, стр. 294).

ИСТРАЖИВАЧКИ ОКВИР

Предмет истраживања

Предмет овог истраживања је испитивање ставова директора и наставника разредне наставе у основним школама о испуњености материјалних услова наставе у погледу наставног простора и наставних средстава, као и њиховом коришћењу.

Циљ истраживања

Циљ истраживања је утврдити у којој мери, на који начин и која наставна средства се користе и утврдити степен испуњености материјалних услова у погледу простора у основним школама, према ставовима директора школа и наставника разредне наставе.

Дефинисање варијабли

Зависне варијабле би у овом истраживању били управо ставови директора школа и наставника разредне наставе. Независне варијабле би у овом случају биле: старост, радно место, струка, године радног стажа, информисаност у тренутку испитивања.

Инструмент и процена

Анонимна анкета – упитник посебно конструисан за прилике истраживања. Постоји посебан упитник за директоре школа, а посебан упитник за наставнике разредне наставе.

Узорак

Узорком су обухваћени директори и наставници разредне наставе 10 основних школа у Београду, 5 редовних и 5 специјалних (10 директора – 5 у редовним и 5 у специјалним школама; 96 наставника – 51 у редовним и 45 у специјалним школама).

Место и време истраживања

Истраживање је обављено у периоду мај – јун 2011. године, у Београду, у следећим редовним основним школама: ОШ „Јован Поповић“, ОШ „Стеван Сремац“, ОШ „Петар Петровић Његош“, ОШ „Браћа Барух“, ОШ „Хиљаду и триста каплара“; и специјалним основним школама: ОШ „Др Драган Херцог“, ОШ „Радивој Поповић“, ОШ „Драган Ковачевић“, ОШ „Душан Дугалић“, ОШ „Нови Београд“.

Полазне хипотезе

Полазне хипотезе су следеће: да су директори школа и наставници разредне наставе претежно особе са дугогодишњим искуством иза себе, да је свест код директора школа и наставника разредне наставе о важности адекватних материјалних услова за извођење наставе на високом нивоу, да су школе данас боље опремљене него у ранијим периодима, да се наставна средства користе на адекватан начин и у адекватном обиму и разноликости.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА СА ДИСКУСИЈОМ

Табела ДН.1 – Пол

Директори школа		Наставници разредне наставе	
Мушкарци	Жене	Мушкарци	Жене
30%	70%	6,25%	93,75%

У Табели ДН.1 можемо видети заступљеност полова. Имамо да је истраживање обухватило више директора школа женског пола – 70% (7 / 10), него мушког пола – 30% (3 / 10). Даље, имамо да је истраживање обухватило више наставника разредне наставе женског пола – 93,75% (90 / 96), него мушког – 6,25% (6 / 96).

Табела ДН.2 – Спорука (завршен факултет)

Директори школа			Наставници разредне наставе		
ФАСПЕР	Учитељски	Друго	ФАСПЕР	Учитељски	Друго
30%	0%	70%	32,29%	32,29%	35,42%

Када је реч о струци (завршеном факултету), у Табели ДН.2 можемо видети заступљеност одређених струка. Тако, највише је директора школа који нису завршили ни Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, ни Учитељски факултет – 70% (7 / 10), затим остатак, мањи број је оних који су завршили Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију – 30% (3 / 10), док оних који су завршили Учитељски факултет нема – 0% (0 / 10). Од директора који су завршили неки други факултет, најзаступљенији је Филозофски факултет, а ту су још и Факултет спорта и физичког васпитања, Филолошки факултет, Факултет лепих уметности и Математички факултет. Даље, видимо да је највише наставника разредне наставе који нису завршили ни Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, ни Учитељски факултет – 35,42% (34 / 96), затим нешто мањи, подједнак број је оних наставника који су завршили Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију – 32,29% (31 / 96), односно Учитељски факултет – 32,29% (31 / 96). Сви наставници, који нису завршили неки од ова два факултета, су заправо завршили Вишу педагошку школу (Педагошку академију).

Табела ДН.3 – Године старосији

Директори школа			Наставници разредне наставе		
До 35 г.	36 – 50 г.	Од 51 г.	До 35 г.	36 – 50 г.	Од 51 г.
0%	50%	50%	14,58%	55,21%	30,21%

У Табели ДН.3, може се видети заступљеност различитих старосних доби, када је реч о датим испитаницима. Тако, видимо да има 0% (0 / 10) директора школа који имају до 35 година, дакле нема их, док су директори заправо подељени на 50% (5 / 10) оних који имају од 36 до 50 година и 50% (5 / 10) оних који имају 51 и више година. Даље, видимо да има највише наставника разредне наставе који имају од 36 до 50 година – 55,21% (53 / 96), мање је оних који имају 51 и више година – 30,21% (29 / 96), док је најмањи број оних који имају 35 и мање година – 14,58% (14 / 96). Дакле, веома мало има младих наставника у испитаном узорку.

Сада, Табела ДН.4 ће нам послужити да видимо колико година су испитаници провели радећи са ученицима разредне наставе. Видимо да 50% (5 / 10) директора нема уопште ниједну годину рада у разредној настави, 30% (3 / 10) директора има од 1 до 10 година рада у разредној настави, 10% (1 / 10) директора од 11 до 20 година рада у разредној настави и 10% (1 / 10) директора 21 и више година рада у разредној наста-

ви. Дакле, можемо закључити да је половина испитаних директора пре него што је дошло на то место, радило другу врсту посла, било у оквиру образовног система, било ван њега. Даље, имамо да је највише наставника разредне наставе који су у разредној настави провели 21 и више година рада – 39,58% (38 / 96), док је нешто мањи, подједнак број наставника који су у разредној настави провели од 11 до 20 година – 30,21% (29 / 96), односно до 10 година рада – 30,21% (29 / 96). Дакле, већина наставника има доста искуства иза себе.

Табела ДН.4 – Године рада у разредној настави

Директори школа				Наставници разредне наставе			
0	1 – 10 г.	11 – 20 г.	Од 21 г.	0	1 – 10 г.	11 – 20 г.	Од 21 г.
50%	30%	10%	10%	0%	30,21%	30,21%	39,58%

Табела ДН.5 – Задовољности материјалним условима рада у школи

Директори школа						Наставници разредне наставе					
Простор			Наст. средства			Простор			Наст. средства		
Да	Не	М.Б.	Да	Не	М.Б.	Да	Не	М.Б.	Да	Не	М.Б.
10%	20%	70%	0%	20%	80%	26,04%	15,63%	58,33%	12,50%	22,92%	64,58%

Испитаници су упитани, да ли су задовољни материјалним условима рада у школи. Табела ДН.5 показује нам шта су директори одговорили када је у питању задовољност простором којим школа располаже. Видимо да је најмањи проценат испитаних директора одговорио да је задовољно простором којим школа располаже – 10% (1 / 10), затим да је нешто већи проценат директора одговорио да није задовољно простором којим школа располаже – 20% (2 / 10), док је највећи проценат директора одговорио да простор којим школа располаже може бити бољи – 70% (7 / 10). Вујачић М. и Тодоровић Ј. (2007) у раду „Опремљеност школе у функцији побољшања квалитета васпитно – образовног процеса“, износе резултате истраживања TIMSS 2007 (Trends in International Mathematics and Science Study) за Србију. Према овоме, 55% директора школа је мишљења да простор за наставу само донекле утиче на успешно извођење наставе, затим 36% директора мисли да простор за наставу уопште не утиче на успешно извођење наставе, док 19% директора

школа мисли да простор за наставу може много да утиче на наставу. Дакле, видимо да се свест о важности адекватног простора за наставу до данас нешто повећала код директора школа. Када је реч о томе да ли су директори задовољни наставним средствима која школа поседује, видимо да је највише оних који мисле да школа може бити боље опремљена наставним средствима – 80% (8 / 10), врло мало је оних који нису задовољни наставним средствима школе – 20% (2 / 10), док оних који су задовољни наставним средствима које школа поседује нема – 0% (0 / 10). Даље, наставници разредне наставе су такође питани да ли су задовољни материјалним условима рада у школи. Када је реч о простору којим школа располаже, видимо да је најмањи проценат испитаних наставника одговорио да није задовољно простором којим школа располаже – 15,63% (15 / 96), затим да је нешто већи проценат наставника одговорио да јесте задовољно простором којим школа располаже – 26,04% (25 / 96), док је највећи проценат наставника разредне наставе одговорио да простор којим школа располаже може бити бољи – 58,33% (56 / 96). Када је реч о задовољности наставника наставним средствима која школа поседује, видимо да је највише оних који мисле да школа може бити боље опремљена – 64,58% (62 / 96), затим мањи број наставника је одговорио да није задовољно наставним средствима у школи – 22,92% (22 / 96), док је најмањи број наставника одговорио да јесте задовољно наставним средствима која школа поседује – 12,50% (12 / 96). Наставници и директори који нису задовољни наставним средствима и простором које школа поседује или мисле да могу бити бољи, као најчешће разлоге навели су да наставних средстава нема довољно, да су застарела и дотрајала, да нема довољно учионичког простора и често су се жалили и на физкултурну салу, што је све резултат лоше материјалне ситуације и тиме недовољне набавке нових наставних средстава и изградње и опремања нових просторија и објеката.

Табела ДН.6 – Упознајност са новинама на тржишту и понудом, када је реч о наставним средствима

Директори школа		Наставници разредне наставе	
Да	Не	Да	Не
80%	20%	89,58%	10,42%

У оквиру наредног питања, испитаници су упитани да ли су упознати са новинама на тржишту и понудом када је реч о наставним сред-

ствима. Резултати су дати у Табели ДН.6. Видимо да је већина директора одговорила да су упознати – 80% (8 / 10), док је мали број њих одговорио да нису упознати са новинама на тржишту и понудом када су у питању наставна средства – 20% (2 / 10). Даље, видимо да је већина наставника одговорила да су упознати са новинама на тржишту и понудом када је реч о наставним средствима – 89,58% (86 / 96), док је мали број њих одговорио да то нису – 10,42% (10 / 96). Они директори и наставници који нису упознати са претходно наведеним, као разлоге су углавном наводили да немају прилике за то, да се не полаже довољно пажње на едукацију наставника путем семинара итд., док је мали број наставника одговорио да нема времена да прати новине, јер се стално појављује нешто ново и углавном промовише једно те исто.

Табела Д.1 – Иницирање набавке наставних средстава

Наставници	Директор	И једни и други	Нико
40%	0%	60%	0%

У Табели Д.1, можемо видети одговоре директора који су упитани, ко у оквиру њихове заједнице иницира набавку нових наставних средстава. Већина директора је одговорила да набавку наставних средстава иницирају и наставници и директор – 60% (6 / 10), док је нешто мањи број директора одговорио да то чине само наставници – 40% (4 / 10). Ниједан директор није одговорио да набавку нових наставних средстава чини само он или да то не чини нико – по 0% (0 / 10).

Табела Д.2 – Учесталост изражења набавке наставних средстава од стране наставника

Често	Ретко	Никад
60%	40%	0%

Сада видимо, у Табели Д.2, шта су директори школа одговорили о учесталости жалби наставника на наставна средства школе. Већина директора тврди да им наставници често траже набавку нових наставних средстава – 60% (6 / 10), док нешто мањи број директора тврди да наставници то чине ретко – 40% (4 / 10). Нема директора који тврди да му се наставници никада нису пожалили на наставна средства која школа поседује – 0% (0 / 10). Иначе, сви директори су одговорили да се на-

ставна средства набављају онда када материјална средства то дозволе. А у истраживању TIMSS 2007 у Србији, 59% директора школа сматра да буџет за текуће трошкове само донекле може да утиче на успешно извођење наставе, затим 23% директора сматра да буџет за текуће трошкове уопште не може утицати на успешно извођење наставе, док 18% директора мисли да буџет за текуће трошкове може много утицати на успешно извођење наставе. Дакле, можемо закључити да се ситуација од 2007. године променила, те данас директори школа сматрају да је буџет школе пресудан у опремању школе и тиме у успешном извођењу наставе.

Табела Д.3 – Поседовање наставних средстава из Завода за уџбенике и наставна средства или / и нека друга наставна средства

Из завода за уџбенике и наставна средства	Нека друга наставна средства	И једно и друго
10%	10%	80%

Одговоре директора школа на питање, да ли школа поседује наставна средства из Завода за уџбенике и наставна средства и / или нека друга наставна средства, можемо погледати у Табели Д.3. Тако можемо видети да по тврдњама директора највише школа поседује наставна средства из Завода за уџбенике и наставна средства, као и нека друга наставна средства поред тога – 80% (8 / 10), док мали број школа поседује наставна средства само из Завода за уџбенике и наставна средства – 10% (1 / 10), односно, само нека друга наставна средства – 10% (1 / 10).

Табела Д.4 – Постојање сопствених наставних средстава за свако одељење

Да	Не
60%	40%

Табела Д.4, показује нам како су испитани директори одговорили на питање, да ли свако одељење има обезбеђена своја наставна средства. Тако можемо видети да је већина директора одговорила да свако одељење у оквиру њихових школа поседује своја наставна средства – 60% (6 / 10), док је нешто мањи број директора одговорио да у њиховим школама нема свако одељење обезбеђена своја наставна средства – 40% (4

/ 10). Директори који су одговорили да у њиховим школама нема свако одељење обезбеђена своја наставна средства, као разлоге су углавном навели недовољна материјална средства да се иста обезбеде, док је то негде ствар техничке природе. Па тако те школе највећим делом имају заједничка наставна средства за целу школу, док је директор једне школе навео да су наставна средства обезбеђена на нивоу разреда.

Табела Д.5 – Постојање посебне просторије за учење, у виду библиотеке, медијатеке, рачунарског центра и сл.

Да	Не
80%	20%

Затим, у Табели Д.5 имамо прилике да видимо како су директори школа одговорили на питање, да ли школа поседује посебну просторију за учење (библиотека, медијатека, рачунарски центар и сл.). Можемо видети да је већина директора одговорила да њихове школе поседују посебну просторију за учење – 80% (8 / 10), док је мали број директора одговорио да њихове школе не поседују посебну просторију за учење – 20% (2 / 10). Директори школа који су одговорили да у њиховим школама постоје посебне просторије за учење, углавном су наводили да се ради о библиотеци, затим рачунарском центру, док је по један директор навео да школе поседују медијатеку, просторију за радионице или сензорну собу. Директори који су одговорили да њихове школе не поседују посебну просторију за учење, као разлоге су навели у једном случају мањак простора да се тако нешто организује, док се у другом случају ради о чекању одобрења Министарства просвете да се таква једна просторија пусти у рад (иако су услови обезбеђени).

Табела Д.6 – Постојање довољног броја компјутера за све ученике

Да	Не
20%	80%

Табела Д.6 нам показује шта су директори школа одговорили, да ли сви ученици у њиховим школама имају обезбеђене компјутере или не. Тако је већина директора одговорила да у њиховим школама нема сваки ученик обезбеђен компјутер – 80% (8 / 10), док је мањи број директора одговорио да је за сваког ученика у школи обезбеђен компјутер

– 20% (2 / 10). Директори који су одговорили да немају сви ученици обезбеђене компјутере, као разлоге су навели недовољна материјална средства да се набави довољан број компјутера за све, па рад функционише у оквиру рачунарског центра и / или по један компјутер на свако одељење. У истраживању TIMSS 2007 у Србији, добијено је да је према одговорима директора школа укупан број компјутера, у школама у којима је обављено истраживање, између 0 и 28 и директори сматрају да је ово и највећи проблем у школама који утиче на успешно извођење наставе. Видимо да се ситуација мења у позитивном смеру, али је још увек незадовољавајућа.

Табела Д.7 – Оцена важности наставних средстава у раду са ученицима

1	2	3	4	5
0%	0%	0%	30%	70%

Директори школа су упитани да дају своју оцену важности наставних средстава у раду са ученицима. У Табели Д.7 можемо видети да је највише директора дало и највишу оцену, тј. оцену 5 – 70% (7 / 10), мањи број директора је дао оцену 4 – 30% (3 / 10), док оцену 3, оцену 2 и оцену 1 није дао ниједан испитани директор – по 0% (0 / 10). Директори који су дали највишу оцену, као разлог су навели да су наставна средства веома важна у раду са ученицима, јер олакшавају рад наставницима и обезбеђују лакше усвајање знања ученицима. Директори који су дали оцену ниже, навели су исте разлоге, али да треба имати у виду и важност људског фактора (наставника). У истраживању TIMSS 2007 у Србији, добијено је да 65% директора школа сматра да су наставна средства само донекле битна за успешно извођење наставе, затим 29% директора сматра да наставна средства уопште не утичу на успешно извођење наставе, док само 6% директора школа сматра да наставна средства могу много да утичу на успешност извођења наставе. Дакле, видимо да се подаци добијени овим истраживањем битније разликују од података добијених нашим истраживањем, те данас директори школа придају већу важност наставним средствима у успешном извођењу наставе.

Табела Н.1 – Предмети који су најгоре покривени наставним средствима

Српски језик	Математика	Природа и друштво	Ликовна култура	Музичка култура	Физичко васпитање
10,95%	13,14%	37,22%	8,76%	13,87%	16,06%

Сада ћемо видети, у Табели Н.1, предмете које су наставници разредне наставе најчешће наводили као предмете, који су најгоре покривени наставним средствима. Видимо да је највише гласова добила природа и друштво – 37,22% (51 / 137) гласова, што би значило да је по мишљењу наставника најгоре покривена наставним средствима, затим иде физичко васпитање – 16,06% (22 / 137) гласова, следи музичка култура – 13,87% (19 / 137) гласова, онда математика – 13,14% (18 / 137) гласова, па српски језик – 10,95% (15 / 137) гласова и на крају ликовна култура са најмање гласова – 8,76% (12 / 137) гласова. Напомена је само да у оквиру процента изнесеног за природу и друштво спадају свет око нас, природа и друштво, познавање природе и познавање друштва, што је све подведено као једно.

Табела Н.2 – Разредна наставна средства против индивидуалних наставних средстава (учесћалост у примене)

Разредна наставна средства	Индивидуална наставна средства
58,33%	41,67%

У Табели Н.2 можемо видети шта су наставници одговорили на питање, да ли у раду више користе разредна или индивидуална наставна средства. Тако је већина наставника одговорила да више користи разредна наставна средства – 58,33% (56 / 96), док је нешто мањи број наставника одговорио да више користи индивидуална наставна средства – 41,67% (40 / 96). Наставници који су одговорили да у раду више користе разредна наставна средства, као најчешће разлоге су наводили да немају довољно индивидуалних, због лоше материјалне ситуације у школи, тако да су им разредна наставна средства једино и доступна као таква, затим недовољно времена за коришћење индивидуалних, а било је и наставника који су навели да им је, у односу на састав одељења, ефикасније да користе разредна наставна средства. Наставници који су одговорили да у свом раду више користе индивидуална наставна средства, као најчешће разлоге су навели да је много ефикасније њихово коришћење

због хетерогености одељења, а све то јер су прилагођена различитим потребама ученика, те да често добијају и на времену.

Табела Н.3 – Постојање довољног броја индивидуалних наставних средстава за сваког ученика

Да	Не
30,21%	69,79%

Затим, наставници разредне наставе су упитани да ли имају довољан број индивидуалних наставних средстава за сваког ученика. У Табели Н.3 видимо да је већина наставника одговорила да нема довољно индивидуалних наставних средстава за сваког ученика – 69,79% (67 / 96), док је мањи број наставника одговорио да има довољан број индивидуалних наставних средстава за сваког ученика – 30,21% (29 / 96). Из претходног питања можемо закључити да је главни разлог зашто нема довољно индивидуалних наставних средстава, недовољна опремљеност школе, па наставници немају довољно индивидуалних наставних средстава, или се сами сналазе па ипак успевају да их примењују на прави начин.

Табела Н.4 – Успешност самосталног припремања наставних средстава од стране наставника

Често	Повремено	Ретко
52,08%	43,75%	4,17%

Следеће што су наставници разредне наставе упитани јесте, да ли су често у прилици да сами припремају одређена наставна средства. У Табели Н.4 видимо да је највећи број наставника одговорио да често сами припремају одређена наставна средства – 52,08% (50 / 96), нешто мање наставника је одговорило да наставна средства самостално припремају повремено – 43,75% (42 / 96), док је мали број наставника одговорио да су ретко у прилици да сами припремају наставна средства – 4,17% (4 / 96).

Табела Н.5 – Разред у коме се највише користи наставна средства

Први	Други	Трећи	Четврти
86,46%	2,08%	1,04%	10,42%

У Табели Н.5, имамо прилике да видимо како су испитани наставници одговорили на питање, у ком разреду највише користе наставна средства током наставе. Видимо да је већина наставника одговорила да наставна средства највише користи у првом разреду – 86,46%, затим мањи број наставника је одговорио да наставна средства највише користи у четвртог разреду – 10,42% (10 / 96), док је још мањи број наставника одговорио да највише наставна средства користи у другом – 2,08% (2 / 96), а затим у трећем разреду – 1,04% (1 / 96). Наставници разредне наставе, који су одговорили да наставна средства највише користе у раду са ученицима првог разреда, као разлоге су најчешће наводили да је овим ученицима најпотребнија очигледна настава, да теже памте вербално и теже им је на тај начин одржати пажњу, па је ефикасније и занимљивије учење уз коришћење што већег броја наставних средстава, затим да је градиво једноставније и захтева коришћење већег броја наставних средстава, као и да знање ученика није обимно, те захтева такав начин рада. Наставници, који су одговорили да наставна средства највише користе у раду са ученицима четвртог разреда, као разлоге су углавном наводили да је настава са овим ученицима комплекснија, на вишем нивоу и у складу са тим треба им обезбедити услове за коришћење што већег броја наставних средстава, затим тврде да су знање и искуство ученика четвртог разреда већи, па они умеју на адекватнији начин и да употребљавају разна наставна средства, док су неки наставници навели и да за четврти разред имају највише наставних средстава, па их зато највише и користе. Наставници, који су одговорили да наставна средства највише користе у раду са ученицима другог, односно, трећег разреда, као разлог су навели да имају највише наставних средстава баш за те разреде, па их зато највише и користе.

Табела Н.6 – Група наставних средстава која се највише користи у раду

Аудитивна	Визуелна	Аудиовизуелна
16,67%	36,46%	46,87%

Сада, у Табели Н.6 може се видети како су испитани наставници одговорили на питање, коју групу наставних средстава највише користе у раду. Према томе, највећи број наставника је одговорио да највише у раду користи аудиовизуелна наставна средства – 46,87% (45 / 96), нешто мањи број наставника је одговорио да у раду највише користи визуел-

на наставна средства – 36,46% (35 / 96), док је најмањи број наставника одговорио да у раду користи највише аудитивна наставна средства – 16,67% (16 / 96). Наставници, који су одговорили да највише у настави користе аудиовизуелна наставна средства, као разлоге углавном су наводили да су та наставна средства најефикаснија, да делују на више чула код ученика, занимљивија је настава, те да на тај начин ученици најбоље усвајају градиво. Предмети, које су наставници најчешће наводили да у оквиру њих користе највише ова наставна средства, су српски језик, затим природа и друштво, па музичка култура. Наставници, који су одговорили да у раду највише користе визуелна наставна средства, као разлоге су најчешће наводили да су ова средства најбројнија, да се лако могу набавити или направити, те да су најефикаснија када нема аудиовизуелних (углавном у раду са ученицима са оштећењем слуха, који се ослањају на вид). Предмети, које су наставници најчешће наводили да у оквиру њих највише користе ова наставна средства, су природа и друштво, затим математика, онда ликовна култура, српски језик и на крају физичко васпитање. Наставници, који су одговорили да у настави највише користе аудитивна наставна средства, најчешће су као разлоге навели да су им та наставна средства једино доступна, тј. да у школи нема довољно других, а навели су и да су им та наставна средства најефикаснија за ученике (нарочито за ученике са оштећењем вида, који се ослањају на слух). Предмети, које су наставници најчешће навели да у оквиру њих највише користе ова наставна средства, су музичка култура, затим српски језик и физичко васпитање.

Табела Н.7 – Најчешћа „додаћна“ наставна средства

Слике	Карте	Цртежи	Схеме	Графикони	Дијаграми	Рељефи
16,91%	13,79%	15,26%	5,33%	4,60%	1,47%	7,72%
Модел	Дијапозитиви	Дијафилмови	Филмови	Компјутери	Остало	
13,42%	0,92%	1,10%	6,62%	9,74%	3,12%	

У Табели Н.7 имамо прилике да видимо како су наставници разредне наставе одговорили на питање, да ли у раду користе још нека наставна средства, осим уџбеника, свеске, табле, креде, и која су то наставна средства. Па тако, видимо да су највише гласова добиле слике – 16,91% (92 / 544) гласова, што би значило да се најчешће од „додатних“ наставних средстава користе у раду, затим иду редом цртежи – 15,26% (83 /

544) гласова, карте – 13,79% (75 / 544) гласова, модели – 13,42% (73 / 544) гласова, компјутери – 9,74% (53 / 544) гласова, рељефи – 7,72% (42 / 544) гласова, филмови – 6,62% (36 / 544) гласова, схеме – 5,33% (29 / 544) гласова, графикони – 4,60% (25 / 544) гласова, категорија остало – 3,12% (17 / 544) гласова, дијаграми – 1,47% (8 / 544) гласова, дија-филмови – 1,10% (6 / 544) гласова и на крају дијапозитиви са најмање гласова – 0,92% (5 / 544) гласова. У категорији остало, наставници су најчешће наводили наставне листиће, графофолије, пластелин, колаж папир, предмете из непосредне околине, Монтесори моделе, звучне читанке итд.

Табела Н.8 – Учесћалост коришћења ових наставних средстава

Свакоднев-но / сви предмети	Свакоднев-но / поједи-ни предмети	Једном недељно / сви предмети	Једном недељно / поједини предмети	Једном месечно / сви предмети	Једном месечно / поједини предмети
22,92%	42,71%	16,67%	12,50%	3,12%	2,08%

Затим, наставници су упитани колико често и у оквиру којих предмета користе наставна средства која су заокружили (навели) у претходном питању. У Табели Н.8 видимо да је највећи број наставника одговорио да ова „додатна“ наставна средства користи свакодневно и у оквиру појединих предмета – 42,71% (41 / 96), затим мањи број наставника је одговорио да ова наставна средства користи свакодневно и у оквиру свих предмета – 22,92% (22 / 96), затим иду наставници који су навели да ова наставна средства користе једном недељно и у оквиру свих предмета – 16,67% (16 / 96), следе наставници који су одговорили да наведена наставна средства користе једном недељно и у оквиру појединих предмета – 12,50% (12 / 96), па наставници који су навели да ова наставна средства користе једном месечно и у оквиру свих предмета – 3,12% (3 / 96) и на крају наставници који су одговорили да наведена наставна средства користе једном месечно и у оквиру појединих предмета – 2,08% (2 / 96). Наставници, који су заокружили да наведена наставна средства користе у оквиру појединих предмета, најчешће су наводили природу и друштво, затим српски језик, онда ликовну културу, па математику и на крају музичку културу.

Табела Н.9 – Период када је опремљеност школе наставним средствима била најбоља

Данас (тренутно)	Пре 5 и више год.	Пре 10 и више год	Не ради дуго
46,88%	5,21%	32,29%	15,62%

Наставници разредне наставе су упитани и када је, по њиховом мишљењу, опремљеност школе наставним средствима била најбоља. У Табели Н.9 видимо да је већина наставника одговорила да је опремљеност школе наставним средствима најбоља данас (тренутно) – 46,88% (45 / 96), нешто мањи број наставника је одговорио да је опремљеност школе наставним средствима била најбоља пре 10 и више година – 32,29% (31 / 96), затим још мање наставника је одговорило да не ради дуго у тој школи – 15,62% (15 / 96), док је најмањи број наставника одговорио да је опремљеност школе наставним средствима била најбоља пре 5 и више година – 5,21% (5 / 96).

Табела Н.10 – Природна наспрам вештачких наставних средстава (учесћалост примене)

Природна наставна средства	Вештачка наставна средства
34,37%	65,63%

У Табели Н.10 може се видети како су наставници разредне наставе одговорили на питање, коју врсту наставних средстава више користе у настави, природна или вештачка. Тако имамо да је већина наставника одговорила да у настави више користи вештачка наставна средства – 65,63% (63 / 96), док је мањи број наставника одговорио да у настави више користи природна наставна средства – 34,37% (33 / 96). Наставници, који су одговорили да у настави више користе вештачка наставна средства, највећим делом су као разлоге наводили да тих наставних средстава има више, да су доступнија, затим да су вечитија (дуже трају) и да их наставници и ученици могу и направити. А наставници, који су одговорили да у настави више користе природна наставна средства, као разлоге су углавном наводили да су ова наставна средства сврсисходнија, да су очигледна, ученици могу видети како нешто заиста изгледа и функционише и све то доприноси бољем усвајању градива.

Табела Н.11 - Оцена важности наставних средстава у раду са ученицима

1	2	3	4	5
0%	1,04%	5,21%	22,92%	70,83%

На крају, наставници разредне наставе су упитани да дају своју оцену важности наставних средстава у раду са ученицима. У Табели Н.11 видимо да је највише наставника дало и највишу оцену, тј. оцену 5 – 70,83% (68 / 96), мањи број наставника је дао оцену 4 – 22,92% (22 / 96), оцену 3 је дало веома мало наставника – 5,21% (5 / 96), оцену 2 је дао један наставник – 1,04% (1 / 96), док оцену 1 није дао ниједан испитани наставник – 0% (0 / 96). Наставници, који су дали оцену 5, као разлоге су највећим делом навели да су наставна средства веома важна у процесу наставе, да ученици лакше усвајају градиво, а наставници лакше преносе градиво, да је настава занимљивија, очигледнија и да се са већим бројем наставних средстава може постићи индивидуализација наставе. Наставници који су дали оцену 4, као разлоге су наводили углавном све исто као и наставници који су дали оцену 5, али уз напомену да наставна средства јесу веома важна, али не и најважнија. Они наставници који су дали оцене 3 и 2, углавном су навели разлоге да не треба све подредити наставним средствима, да је људски фактор битнији, те да наставник са искуством уз минималну употребу наставних средстава може произвести одличне резултате код ученика.

ЗАКЉУЧАК

Потврђена је хипотеза да су директори школа и наставници разредне наставе претежно особе са дугогодишњим искуством иза себе, потврђена је хипотеза да је свест код директора школа и наставника разредне наставе о важности адекватних материјалних услова за извођење наставе на високом нивоу, углавном потврђена хипотеза да су школе данас боље опремљене него у ранијим периодима (иако не потпуно), оповргнута хипотеза да се наставна средства користе на адекватан начин и у адекватном обиму и разноликости (углавном због лоших материјалних услова).

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонијевић Р. (2007): „Савремена наставна средства и подстицање интелектуалног развоја ученика“, у М. Даниловић и С. Попов (прир.): Технологија, информатика и образовање 4, Природно – математички факултет, Нови Сад;
2. Баковљев М. (2005): „Дидактика“, Учитељски факултет, Сомбор;
3. Вилотијевић М. (2000): „Дидактика 3“, Завод за уџбенике и наставна средства и Учитељски факултет, Београд;
4. Влаховић Б. (1987): „Школска медијатека“, Нова просвета, Београд;
5. Вујачић М., Тодоровић Ј. (2007): „Опремљеност школе у функцији побољшања квалитета васпитно – образовног процеса“, у М. Даниловић и С. Попов (прир.): Технологија, информатика и образовање 4, Институт за педагошка истраживања, Београд, Центар за развој и примену науке, технологије и информатике, Нови Сад и Природно – математички факултет, Нови Сад;
6. Грандић Р. (2001): „Основи педагогије“, Издање аутора, Нови Сад;
7. Илић – Стошовић Д. (2011): „Теорија васпитања и образовања особа са моторичким поремећајима“, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд;
8. Лекић Ђ. (1993): „Методика разредне наставе“, Нова просвета, Београд;
9. Никић Р. (2008): „Методика разредне наставе са телесно инвалидним лицима 1“, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд;
10. Педагошка енциклопедија 2 (1989), уредили Поткоњак Н., Шимлеша П., Завод за уџбенике и наставна средства, Београд;
11. Продановић Т., Ничковић Р. (1988): „Дидактика“, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд;
12. Стошљевић Л. и сар. (1997): „Соматопедија“, Научна књига, Београд;
13. Трнавац Н., Ђорђевић Ј. (2010): „Педагогија“, Научна књига, Београд.

THE TYPES OF TEACHING AIDS USED IN ELEMENTARY SCHOOLS

IVAN KOLAREVIĆ, RADMILA NIKIĆ, FADILJ EMINOVIĆ

Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

This research project examines the attitudes of directors and teachers in ten primary schools in Belgrade, towards the teaching environment. The project aims to determine the types of teaching aids used in schools, how much they are used, and the methods of using them. It also aims to determine the level of teaching environment in primary schools, according to attitudes of school directors and teachers. Educational technology is progressing rapidly, and one of the aims is to determine the position of this country in implementing this technology in the education system. The project also aims to determine directors and teachers level of understanding of the importance of technology, as they are important links in the education system. The work contains the theoretical chapter, where the terms of teaching environment – teaching space and teaching aids are briefly presented, as well as their role in the education system. The research chapter presents the research methodology and the most important results of the research, and compares them with the results of a similar study undertaken a few years ago, so we can see what changes have taken place to date.